

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Inż. Wiesława Łopaciuka pt. „Rynkowe a regulacyjne determinanty cen zbóż w Polsce” przygotowanej w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytucie Badawczym

1. Podstawa prawna recenzji

Podstawą prawną przygotowanej recenzji jest uchwała Rady Naukowej Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego z dnia 17.12. 2020 roku oraz przepisy wynikające z *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. 2017, poz. 1789), w związku z ustawą z dnia 30 sierpnia 2018 roku *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce* (Dz. U. 2018, poz. 1669 z późn. zm.).

2. Ocena tematyki, celu, układu i treści rozprawy

Autor w rozprawie podejmuje próbę identyfikacji determinant cen zbóż w Polsce. Zadanie, jakie stawia przed sobą jest niezwykle złożone i wieloaspektowe. Jest również ważne zarówno z ekonomicznego, jak i politycznego punktu widzenia. Nowe spojrzenie na sformułowany temat w świecie gwałtownej globalizacji i walki o wpływy na jednym z kluczowych dla spokoju społecznego rynków jest zawsze zasadne i jeśli jest dobrze zrealizowane może dostarczyć zarówno informacji jak i wskazówek co do przyszłego kształtu rozważanych procesów.

Cel pracy jest przez Autora sformułowany dostatecznie precyzyjnie. Píše on (s. 7-8):

„Celem pracy jest poznanie mechanizmu przyczynowo-skutkowego, który by pozwalał lepiej określić wpływ tych dwu grup determinant na ceny zbóż w Polsce w krótkich i długich okresach. To dałoby podstawy do weryfikacji hipotezy badawczej, według której główną determinantą zmian cen zbóż w Polsce są jednak uwarunkowania rynkowe, a nie regulacyjne zarówno w krótkim jak i długim okresie.”

W dalszej części recenzji odniosę się do możliwości realizacji tak sformułowanego celu pracy.

Przeczytanie wyłącznie tytułu rozprawy może budzić niepokój o możliwości wyczerpania tematu w ramach jednego, nawet najobszerniejszego tekstu. Jak wiadomo, tekst o nieograniczonej objętości nie istnieje a praca naukowa na stopień tym bardziej musi się zamknąć w ściśle określonych ramach. W tym miejscu należy wyrazić po raz pierwszy słowa uznania dla Autora rozprawy patrząc na spis treści i z niego wniosując o nakreślonych granicach tematycznych. Autor pracy zdaje sobie doskonale sprawę z koniecznego i wystarczająco wyczerpującego kształtu, kolejności narracji i dlatego rozpatruje problem poczynając od podstaw teoretycznych.

Rozdział I rozprawy (**Cena i jej uwarunkowania, 42 strony**) w pierwszej części zawiera syntetyczny wykład podstaw teoretycznych ustalania cen. Opis podstaw teorii jest wykonany

sprawnie, stanowi dobry przegląd tematyki począwszy od poglądów klasyków ekonomii do teorii współczesnych. W związku z tematem pracy Autor osobne miejsce poświęca problematyce ustalania cen na rynkach rolnych. W drugiej części pierwszego rozdziału znajdujemy przegląd uwarunkowań kształtujących ceny. Tutaj Autor pozostaje w świecie teorii, ale mniej abstrakcyjnej niż wcześniej. Rozdział I należy uznać za dobre wprowadzenie do właściwej części rozprawy, ale problemowi ustalania cen na rynkach rolnych w aspekcie teoretycznym, ze względu na temat rozprawy, poświęciłbym więcej miejsca.

Rozdział II (**Czynniki kształtowania cen zbóż na rynku światowym, 32 strony**) kieruje uwagę Czytelnika w stronę analizy empirycznej, opartej o dużą ilość zgromadzonych wiarygodnych danych z ostatnich 30 lat. Autor zadbał o to, aby dane pochodziły z jednego właściwie wybranego źródła, co zapewnia właśnie wiarygodność i porównywalność nawet w dłuższym okresie. Wybrany okres analizy jest wystarczająco długi, aby formułować uzasadnione empirycznie wnioski i jednocześnie taki, że Czytelnik nie gubi się w rozważaniach, które mogłyby zostać zaliczone do tematów historii gospodarczej. Autor oczywiście dzieli rozpatrywane czynniki na podażowe i popytowe, w niezbędnych miejscach podając uzasadnienia przyjętego podziału. Warto zwrócić uwagę na starania Autora dotyczące ilustracji statystycznej zachodzących procesów zarówno w czasie jak i przestrzeni. Autor stosuje najprostsze sposoby prezentacji danych. Pokazuje je tabelarycznie, graficznie i tylko w kilku przypadkach szacuje modele trendu. Trzeba jednak podkreślić, że ze sposobu wnioskowania na podstawie pokazanych danych widać sprawność warsztatową Autora w kwestii analizy jakościowej i ilościowej światowego rynku zbóż.

Niewykorzystaną szansą na jeszcze lepsze zilustrowanie graficzne rozważań zawartych w tym rozdziale była możliwość dodania map albo chociaż tablic przepływów światowych branych pod uwagę zbóż.

W rozdziale III (**Czynniki kształtowania zbóż na rynku krajowym, 29 stron**) treść rozprawy konsekwentnie zmierza od ogółu do szczegółu. Podział treści tego rozdziału jest nieco odmienny niż w rozdziale drugim, ponieważ Autor, oprócz oczywistego omówienia czynników kształtujących podaż i popyt, słusznie kładzie teraz nacisk na objaśnienie organizacji rynku z opisem jego instytucji, unormowań prawnych i zwyczajowych i innych bodźców cenotwórczych. Moją szczególną uwagę zwrócił punkt, w którym zawarte są rozważania o głębokości rynku. W tym miejscu zawarta jest rzetelna analiza zmian strukturalnych.

Tak jak w poprzednim rozdziale dominowały rozważania ilustrowane danymi statystycznymi zmiennymi w czasie i przestrzeni, tak w rozdziale III Autor przeprowadza rozważania trendów i zmian strukturalnych w podziale na różne zboża. Podobnie jak w poprzednim rozdziale dane są prezentowane tabelarycznie, graficznie i za pomocą modeli trendu. Te analizy potwierdzają poprzednio sformułowane spostrzeżenie o dużej zdolności Autora w dziedzinie syntetycznego spojrzenia na przebieg procesów ekonomicznych wspartego o dane statystyczne.

W analizie trendów średnich plonów zbóż w Polsce (rysunek 19) i analizie krajowego zużycia zbóż (rysunek 20) trend liniowy powinien być „pierwszym przybliżeniem” takiego typu analizy. Na pewno należało zwrócić uwagę czytelnika na najbardziej znaczące odchylenia od linii trendu i próbować je objaśnić.

Rozdział IV (**Instytucjonalne czynniki kształtowania cen zbóż, 56 stron**) zawiera, zgodnie z tytułem, szczegółowy opis regulacji wpływających na ceny. Konstrukcja treści tej części pracy

jest konsekwentnie zbliżona do całości tekstu rozprawy, czyli opis biegnie od ogółu do szczegółu. W takim sposobie relacji oczywiście nie ma nic odkrywczego, ale warto zwrócić uwagę na znajomość problematyki, począwszy od postanowień Światowej Organizacji Handlu i szczegółów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej aż po regulacje państw trzecich, np. Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, które mają duże znaczenie na rynku zbóż. Uporządkowanie i zsyntetyzowanie materiału sprawia dobre wrażenie. Autor po raz kolejny daje świadectwo głębokiej znajomości problematyki. Tę część pracy kończy opis regulacji krajowych.

Podkreślenia wymaga sposób podania treści w omawianym rozdziale. Autor opracował bardzo dobre ilustracje graficzne działania wybranych regulacji na ceny, co pozwoliło mu uogólnić spostrzeżenia dotyczące działania mechanizmu uruchamianego przez daną normę.

W rozdziale V (**Analiza cen zbóż, 23 strony**) Autor dokonuje prezentacji i analizy danych dotyczących cen wybranych zbóż na rynku światowym i krajowym. Uporządkowanie materiału statystycznego nie budzi zastrzeżeń. Dla analiz cen światowych został wybrany okres 1979-2019 i analizę zmienności cen przeprowadzano dla poszczególnych dekad. Natomiast dla cen krajowych wybrano okres 1995-2019, tak aby objąć analizą jedną dekadę przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Oprócz cen badano również kilka innych kategorii z bilansów zbóż, np. zbiory, import, eksport, zużycie krajowe, zapasy końcowe.

Użyte miary statystyczne – współczynnik zmienności, współczynnik korelacji nie są szczególnie wyrafinowane. Należy zauważyć, że analiza wartości miar daje podstawę do przeprowadzenia dyskusji z ustaleniami dotyczącymi kształtowania cen dokonanymi przez innych autorów. Autor rozprawy takiej dyskusji nie unika, czym potwierdza swoją gruntowną znajomość badanej problematyki.

W przypadku zastosowania do badania współzależności cech Pearsona współczynnika korelacji liniowej, zwanego potocznie współczynnikiem korelacji, zawsze istnieje wątpliwość czy związek badanych cech miał chociaż w przybliżeniu kształt liniowy, co upoważnia badacza do zastosowania tej właśnie miary współzależności cech. W recenzowanej rozprawie Autor bada korelację pierwszych różnic logarytmów naturalnych wartości obserwacji, co zapewne w znacznym stopniu tłumi nieliniowości i odsuwa zarzut o nieuprawnione zastosowanie miary statystycznej, a w konsekwencji przeprowadzenie nieuzasadnionego wnioskowania na podstawie wartości tej miary. W przypadku omawianego badania statystycznego problem jest istotny, ponieważ w konkluzji Autor na podstawie badania korelacji wnioskuje o dominującym wpływie czynników rynkowych, a nie instytucjonalnych, w procesie kształtowania się cen zbóż.

W podsumowaniu relacji o układzie i treści pracy stwierdzam, że układ treści rozprawy jest logicznie uzasadniony i konsekwentnie zrealizowany. Struktura objętości poszczególnych części rozprawy też nie budzi moich większych zastrzeżeń, ponieważ usprawiedliwiam Autora z powodu rozmiarów rozdziału III jego treściami merytorycznymi.

Spis cytowanej w rozprawie literatury zawiera 65 pozycji. Są one dobrane starannie i pochodzą z lat 1933-2015. Autor rozprawy dołożył starań, aby wybór był z punktu widzenia tematu pracy merytorycznie kompletny i jednocześnie nie epatował ilością.

3. Wartość naukowa i dodana rozprawy

Cel naukowy pracy sformułowany przez Autora i zacytowany przeze mnie w punkcie 2 recenzji uznaję za zrealizowany. Dyskutowałbym tylko z jego chęcią poznania mechanizmu przyczynowo-skutkowego zachodzących procesów. Różni nas w tym względzie mój pogląd, który sprowadza się, najkrócej mówiąc, do negowania możliwości zidentyfikowania takiego mechanizmu w szczególności w działaniu systemów ekonomicznych. Badanie ilościowe zagadnienia przyczynowości jest skrajnie skomplikowane i owocuje co prawda wybitnymi i klasycznymi już dziełami (Judea Pearl, *Causality. Models, Reasoning and Inference*, Cambridge University Press, 2009), ale wymaga przyjęcia tylu dodatkowych i silnych założeń, że w praktycznych zastosowaniach najczęściej traci sens.

Mimo tego drobnego sporu uważam, że rozprawa jest ważna z naukowego punktu widzenia, ponieważ w globalny sposób zbiera i porządkuje wątki dotyczące czynników wpływających na ceny zbóż w ogóle, a w Polsce w szczególności.

4. Wniosek końcowy

Praca doktorska mgr. Inż. Wiesława Łopaciuka pt. „Rynkowe a regulacyjne determinanty cen zbóż w Polsce” jest interesującym studium ekonomicznym. Autor w udany sposób łączy wątki z teorii ekonomii dotyczące kształtowania cen na rynkach globalnych i lokalnych, analiz handlu zagranicznego oraz analiz z pogranicza ekonomii instytucjonalnej. Wszystkie rozważania są gruntownie ilustrowane danymi statystycznymi, właściwie dobranymi, prawidłowo przetworzonymi, dobrze zilustrowanymi graficznie i zasadnie zinterpretowanymi.

Te pozytywne cechy rozprawy, mimo wskazanych w recenzji zastrzeżeń, pozwalają mi stwierdzić, że mgr inż. Wiesław Łopaciuk podjął niezwykle ważny z teoretycznego i empirycznego punktu widzenia temat. Podczas realizacji zadań badawczych wynikających z przyjętego zakresu badania wykazał się wystarczającą wiedzą i zdolnością do samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Uważam, że przedstawiona mi do oceny praca mgr. inż. Wiesława Łopaciuka spełnia wymogi określone w odpowiednich aktach prawnych. Na tej podstawie wnoszę o jej przyjęcie jako rozprawy doktorskiej w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie naukowej ekonomia i finanse oraz o dopuszczenie rozprawy do publicznej obrony.

T. Kuszewski